

MARCIN MOSKALEWICZ

Poznań

EGZYSTENCJALIZM I FILOZOFIA HISTORII HAYDENA WHITE'A¹

Abstract

Marcin Moskalewicz: *Hayden White's Existentialism and Philosophy of History*, "Historyka" XXXVII–XXXVIII, 2007–2008: 193–195.

This is a review article of Herman Paul's *Masks of Meaning, Existentialist Humanism in Hayden White's Philosophy of History*. Paul's book is claimed to be a successful attempt to comprehend White's oeuvre as a whole. The author presents its structure and indicates the major arguments as well as some minor flaws, which however do not affect the merits that the book provides.

Key words: theory of history, Hayden White, existential humanism

Słowa kluczowe: teoria historii, Hayden White, humanizm egzystencjalny

Opublikowana w roku ubiegłym praca Hermana Paula poświęcona filozofii historii Haydena White'a jest godna uwagi z dwóch względów. Po pierwsze, jest to jedyne tego rodzaju, całościowe opracowanie dorobku White'a w literaturze światowej. Po drugie — i co zapewne istotniejsze — stawiana przez autora teza dotycząca obecności wątku egzystencjalnego w całym tym dorobku, jest przekonująco uargumentowana, co umożliwi uzyskanie jasności w kwestii wewnętrznej spójności prac z pozoru tak różnych jak *Metahistory* i *Figural Realism*. Teza ta ma w zamierzeniu ukazać fragmentaryczność dotychczasowych interpretacji White'a utrzymanych w duchu np. strukturalistycznym, czy linguistic turn.

H. Paul, mając na uwadze głównie powojenny egzystencjalizm francuski, wyróżnia cztery najogólniejsze cechy tytułowego egzystencjalnego humanizmu: przekonanie o tym, że rzeczywistość jako taka jest pozbawiona znaczenia; że znaczenie nadaje jej indywidualna ludzka wola; że w tym procesie nadawania znaczenia jest

¹ Omówienie książki: H. Paul, *The Masks of Meaning, Existentialist Humanism in Hayden White's Philosophy of History*, Rijksuniversiteit Groningen 2006, pp. 235.

ona pozbawiona ponadindywidualnych wskazówek; że ów wybór znaczenia/znaczeń posiada wymiar etyczny o odniesieniu ponadindywidualnym. Przejrzysty układ książki pozwala na prześledzenie tego wątku w poszczególnych fazach twórczości White'a.

Zdaniem H. Paula, już w doktoracie z historii średniowiecznej — *The Papal Schism of 1130* — White, przyjmując metody wyjaśniania pozostające w zgodzie z weberską ideą warunkowania w trybie subiektywno-racjonalnym, starał się wskazać na (aktualną) możliwość samorealizacji nieprzymuszanych niczym zewnętrznym jednostek. Podobnie później, w pracach z historii intelektualnej sprzed 1973 roku (a więc poprzedzających ukazanie się *Metahistory*) White, głównie pod wpływem filozofii Crocego i Collingwooda, zajmuje pozycje skrajnie woluntarystyczne, ukazując przeszłość jako przestrzeń działania ludzkiej woli i podkreślając niezależność przeszłych wyborów moralnych. Owa fascynacja przygodnością historii miała mieć na celu ukazanie możliwości zmiany społecznej.

W zasadzie w zgodzie z powyższym ujmuje H. Paul domniemany marksizm autora *The Content of the Form*. Inspirację marksistowską interpretuje przeto wąsko — jako orientację praktyczną, umożliwiającą przeniesienie woli na poziom kolektywny, warunkowany ponadindywidualnie i zarazem możliwy do wyjaśniania w terminach strukturalno-ekonomicznych, wszakże nie w sensie deterministycznym, lecz w znaczeniu warunków niezbędnych, lecz niewystarczających emancypacji. Argumentując konsekwentnie za wolnością wyboru dokonuje White — zdaniem H. Paula — swoistej korekty marksizmu w duchu egzystencjalnego humanizmu. Pojmuje on tutaj rolę historyka jako tego, który wskazując na konstruktywistyczny charakter rozmaitych „przeszłości” ukazuje całą tradycję jako funkcję wyborów o charakterze raczej etycznym niż epistemologicznym.

Omawiając kluczową dla twórczości White'a fazę z okresu publikacji *Metahistory* autor argumentuje za rozpatrywaniem White'owskiej „metahistoryczności” wyłącznie na poziomie prefiguracji pola badawczego za pomocą tropów retorycznych. W tym sensie — i jest to tutaj główna teza Paula — *Metahistory* nie jest książką dotyczącą narracji, lecz prefiguracji, nie rozpatruje tekstów historycznych, lecz samoświadomość piszących je historyków. Poszukiwanie „głębokich struktur” narracji ma jedynie stanowić wskazanie na ich etyczne i estetyczne, a nie naukowe podstawy. White'owska ironia ma zdaniem autora charakter epistemologiczny, a nie etyczny — występuje przeciwko tej ostatniej w postaci sceptycyzmu odniesionego do możliwej obiektywizacji standardów badawczych. Epistemologiczna świadomość ironiczna dopuszcza zatem możliwość różnorodnych przedstawień przeszłości, odmienne osiągnięcie efektu realizmu. W tym sensie White opowiada się za kreatywnością indywidualnego historyka w jego podejściu do przeszłości (wybór perspektywy powinien być zgodny z jego szeroko rozumianymi przekonaniem politycznymi), oraz przeciwko idei niezaangażowanego etycznie obserwatora. Jako, że „metahistoryczna prefiguracja” jest kwestią wolności wyboru, humanizm egzystencjalny w rozumieniu Paula jest obecny także w *Metahistory*, pracy zazwyczaj — jak wiadomo — posądzanej o rodzaj lingwistycznego transcendentalizmu.

Nie inaczej jest w tekstach późniejszych, publikowanych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, a dotyczących wzajemnych związków pisarstwa histo-

rycznego i literatury. Relatywistyczne rozumienie idei fabularyzacji przez White'a, niezdeterminowanej rzeczywistym charakterem przeszłości, ma umożliwić wolność wyboru narzucanych jej tytułowych „masek” porządku i koherencji. Zdaniem Paula to właśnie egzystencjalizm White'a nie pozwala mu wskazać w tym okresie twórczości na preferowany model fabularyzacji.

Najciekawsza — być może — jest część książki poświęcona późnym tekstom White'a. Problem jest tutaj postawiony następująco: w jaki sposób zachować etyczą autonomię jednostki i otwarty charakter przyszłości, przy założeniu iż nawet prowizorycznie nakładane „maski” narracyjne mają charakter opresywny? Odpowiedź White'a ma stanowić jego specyficzne rozumienie „przyczynowości figuralnej”, ujmującej wydarzenia z przeszłości jako „spełnienia” wcześniejszych im „figur”, a więc nie rzeczywistych czynników odpowiedzialnych za ich zaistnienie, lecz tych postrzeganych jako takie. Jest to rodzaj wyjaśniania podkreślający status przeszłości jako przedmiotu intencjonalnej konstrukcji działających podmiotów, a więc także utrzymany w duchu „egzystencjalnego humanizmu” w jego poszanowaniu dla partykularności wydarzeń. Paul zajmuje się tutaj różnorodnymi inspiracjami White'a, w których poszukiwał on alternatywnych możliwości przedstawiania, nie zorientowanego na fabularyzację czy model rozwojowy, ale na uchwycenie tego, co unikalne i wymykające się uogólnieniom (w szczególności tymi płynącymi z dzieła Waltera Benjamina, a interpretowanymi w duchu egzystencjalnego prezyentyzmu). Proponuje także swoje oryginalne rozumienie White'owskiego „wydarzenia modernistycznego” — jako anty-figury, tj. jako przeszłości nie znajdującej wypełnienia w teraźniejszości, przeszłości, której nie chcemy wybierać.

Słabą stroną pracy H. Paula jest za to niedostateczna, jak się wydaje, eksplikacja głównego narzędzia heurystycznego, tj. pojęcia egzystencjalnego humanizmu. Autor nie zajmuje się w ogóle egzystencjalizmem niemieckim (Jaspers pojawia się przelotnie, Heidegger wcale), tworząc wzamian coś na kształt typu idealnego powojennego egzystencjalizmu francuskiego, którego to obecność śledzi w dziełach White'a. Teza na tym traci, szczególnie dlatego, że Autor nie zajmuje się różnicami w obrębie prądów, a więc jego ujęcie egzystencjalnego humanizmu jest z konieczności uproszczone.

Zbyt często porusza się także na poziomie samoświadomości metodologicznej samego White'a (jak to ma miejsce np. w przypadku omawiania wpływu Foucaulta), niejako czyniąc tutaj to samo, co jego zdaniem White w *Metahistory*, a więc analizując miejscami nie tyle twórczość tego ostatniego, co jego przekonania odnośnie własnej twórczości. Pomimo tych niedociągnięć jest praca H. Paula godna polecenia dla zainteresowanych teorią historii Haydena White'a i samym Haydenem White'em, choć nie dla liczących na pogłębienie swojego rozumienia egzystencjalnego humanizmu.